

П. С. Лісовий, студент 1-го курсу (*ХНУРЕ, Харків*)

Л. І. Бадєєва, канд. іст. наук, доцент. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

МАХНОВСЬКИЙ РУХ І УКРАЇНСЬКА ІДЕЯ

Майже століття Махновський повстанський рух і його Революційна Повстанська Армія (махновців) в українській історіографії характеризувалися виключно з негативної сторони, де найбільше в світі народне повстання під проводом Нестора Махна називалося «бандитським», або «анархістським» з найгіршими епітетами і визначеннями, що приписували українським повстанцям і борцям за волю тільки «хаос», грабіжництво і криваву війну. Але з кінця 80-х рр. ХХ ст. махновський рух став предметом особливої уваги вітчизняних істориків. Проте ставлення Н. Махна та його оточення до української ідеї майже не досліджувалося, що обумовлює актуальність даної роботи.

Махновський рух розглядався як явище, що цілком розходиться з українським відродженням (Л. Винаром, Ф. Мелешком та ін.). На їхню думку анархізму в Україні не був притаманий національний характер. Але існує й протилежна точка зору. Так, наприклад, В. Верстюк вважав Н. Махна лідером запорізької фракції українського визвольного руху.

Метою цієї роботи є спроба узагальнити наявну розрізнену і суперечливу інформацію про ставлення Н. Махна та його оточення до українського національного руху. Інтерес до цієї інформації особливо зростає у контексті відзначення ювілею Української революції.

Після жовтневого перевороту 1917 р. на Південь України претендували дві держави – Радянська Росія й Українська Народна Республіка. Анархо-комуністу Н. Махну здавалося, що більшовики з їхньою комуністичною ідеологією є природними союзниками анархістів. Саме тому Н. Махно з осені 1917 р. тривалий час діяв узгоджено з ними, допомагаючи встановити контроль над Приазов'ям, а навесні 1918 р. протистояти об'єднаному наступу військ УНР і Німеччини.

Центральна Рада з її орієнтацією на створення національної держави, до того ж буржуазно-демократичної, сприймалася Н. Махном як ворожа сила. Неприязнь до українського політикуму посилилася після Брестського договору УНР з Центральними державами й окупації України їхніми військами. Ця обставина створила серйозну перешкоду і в стосунках махновців з Директорією УНР.

Але надії на співпрацю з більшовиками почали розвіюватися, коли 1919 р. вони встановили свої порядки в Південній Україні. Махновці зустрілися з відверто ворожим ставленням до себе. Виявилось, що більшовики обстоюють засади жорсткого державного централізму. Ця обставина привела до розриву союзу між ними та зближенню з представниками українського національного руху. Але певну роль міг відіграти національний склад учасників махновського руху.

Махновська армія на 90% складалася з українців і на 6 7% – з росіян; решта 3–4% – представники місцевих національних меншин (греки, євреї та інші). Тож відсоток українців серед рядових махновців приблизно дорівнював частці українців у сільському населенні регіону, що свідчить про те, що у своїй основі махновський рух був селянським, українським.

Документи свідчать, що махновське середовище прихильно ставилося до впровадження шкільного навчання українською мовою. Культпросвітній відділ Військово-революційної ради у жовтні 1919 р. опублікував своє бачення мовного питання в школі: «...В інтересах духовного розвитку народу мова шкільного викладання має бути та, до якої природно схиляється місцеве населення».

Також восени 1919 р. було засновано махновські україномовні газети «Шлях до волі» (Катеринослав) та «Анархіст-повстанець» (Полтава). У передовиці газети «Шлях до волі» від 26 листопада 1919 р. зазначалося: «Українському працюючому людові потрібні українська газета, книжка, школа, лекція, вистави».

Ставлення керівників українського національно-визвольного руху до махновців було суперечливим. В. Винниченко так характеризував цю невизначеність: «З розповідей одних, він ідейний анархіст, свідомий українець з романтичним укладом свого війська, на зразок запорозького; по розповідях інших він звичайний бандит, безпринципний, антиукраїнець».

Проте 20 вересня 1919 р. на ст. Жмеринка була укладена таємна угода між С. Петлюрою і Н. Махном. Про цю угоду не було оголошено офіційно, а документ не було надруковано. Зміст угоди розкривають учасники подій. «Обидві сторони зобов'язувались вести боротьбу з генералом Денікіним», – повідомляє В. Білаш. У разі перемоги УНР зобов'язувалась надати махновцям автономну територію для побудови на ній «вільного радянського ладу». Але внаслідок подальших розбіжностей цей союз невдовзі розпався, що, зрозуміло, поставило у невігідне становище і УНР, і махновців та лише прискорило їхню поразку.

Отже, якби весь потенціал махновського руху був направлений на здійснення Української революції, це могло б змінити хід української історії, адже союз УНР і РПАУ(м) надав би набагато більше шансів для збереження української державності через величезний потенціал Півдня, якій міг стати вирішальним у боротьбі за незалежність, але так і не був використаний, що у підсумку стало одним з найважливіших факторів поразки Української революції.

Література

1. Верстюк В.Ф. Махновщина: Селянський повстанський рух на Україні (1918–1921). Наукова думка, 1991. – 368 с.
2. Винар Л. Причинки до ранньої діяльності Нестора Махна на Україні (1917–1918). *Розбудова держави* (Монреаль). 1953. № 2. С.14–20.
3. Мелешко Ф. Нестор Махно та його анархія. *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1935. № 1. С.10–14; № 2. С.12–14; №3. С.9–11; № 4. С.14–17.
4. Чоп В. М. Українське питання в ідеології махновського руху *Історичний феномен Гуляйполя. Політична і військова діяльність Нестора Махна. Матеріали науково-практичної конференції*. (Запоріжжя – Гуляйполе, 12–13 листопада 1998 р.) Ч. I. Запоріжжя: Просвіта, 1998. С. 83–99.